

Ne žele biti teret svojoj stranci: komuniciranje političara u Hrvatskoj vezano za korupcijske i druge afere (2010. – 2021.)

Dražen Lalić*

Marin Galić**

Anita Culifaj***

SAŽETAK

Različite afere koje uključuju političare i druge javne dužnosnike česta su pojava na hrvatskoj političkoj sceni u posljednjem desetljeću. Komuniciranje uključenih aktera u tom za njih neugodnom trenutku dosad nije bilo predmetom dubljih istraživanja društvenih znanstvenika na ovim prostorima. Zbog velikoga tehničkog razvoja medija, snažne personalizacije komunikacije i ostalih razloga, političari su vrlo svjesni važnosti svoje prisutnosti u javnosti, što u izvjesnim situacijama uključuje i krizno komuniciranje. Rad ispituje postoji li u toj komunikaciji na relaciji političari – mediji zajednički kolektivno prihvaćeni obrazac koji pripada njihovu specifičnom habitusu i odvija li se dinamika komuniciranja političara od početka afere do njezina javnog okončanja dominantno u skladu s njihovom lojalnošću stranci i instituciji kojoj pripadaju. U istraživanju je korištena metoda kvalitativne analize sadržaja. U razdoblju od 2010. do 2021. analizirano je 35 afera političara i dužnosnika (ukupno 471 izjava) koje prema kvantitetu i sadržaju adekvatno predstavljaju komuniciranje ključnih ak-

---

* Prof. dr. sc. Dražen Lalić, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb, e-mail: drazen.lalic@gmail.com

** Dr. sc. Marin Galić, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb, e-mail: marin.galic@fpzg.hr

*** mag. pol. Anita Culifaj, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb, e-mail: anita.culifaj@gmail.com

tera afera. Istraživanje je pokazalo kako se afersko komuniciranje odvija u tri faze: u prvoj fazi političari pod svaku cijenu nastoje poricati postojanje afere i svoju odgovornost u njoj. U drugoj fazi uglavnom prebacuju krivnju, prije svega na medije, a zatim i na druge aktere iz afere, ali i na političke suparnike. Pritom u komunikaciji koriste personalizaciju i uključuju svoj imidž. Treća faza uključuje suočavanje sa strankom u kojoj političari svoje interese podređuju onima svoje stranke. U toj fazi potvrđuje se kako se komunikacija političara odvija dominantno u skladu s lojalnošću stranci. Istraživanje također pokazuje kako tijekom svih triju faza komunikacije političari intenzivno upotrebljavaju svoje kapitale, a najizrazitije onaj socijalni, kako bi suzbili optužbe, odnosno ojačali svoj ugled u javnosti, naročito unutar svoje stranke.

Ključne riječi: afere, krizno komuniciranje, političari, politička komunikacija, habitus, Hrvatska

Kada pak neki političar izrekne glupost, zaključit ćete da je glup jer govori same gluposti. Ali u stvarnosti problemi izgledaju ovako: ljudsko se biće ne izražava na izravan način, koji je u skladu s njegovom prirodom, već uvijek u nekoj određenoj formi, a ta forma, taj stil, način bivanja, ne proizlazi samo iz nas, već nam je nametnuta izvana – i eto zbog čega se jedan te isti čovjek može iskazati pametno ili glupo, krvavo ili anđeoski, zrelo ili nezrelo, ovisno o tome kakav mu se stil zaljepi i u kakvoj je ovisnosti o drugim ljudima.

Witold Gombrowicz

Uvod

Afere istaknutih političara važan su aspekt političkog i medijskog života u suvremenoj Hrvatskoj. Neugodni javno obznanjeni slučajevi s političarima i njima povezanim dužnosnicima kao glavnim akterima, koji su u posljednje vrijeme vjerojatnije sve češći¹, izazivaju nestabilnosti u dinamičnom polju politike i u nekim aspektima intenziviraju podjele i sukobe u društvu. Takve afere nerijetko ometaju redovito i koordinirano funkcioniranje raznovrsne vlasti (državne i lokalne; izvršne, zakonodavne i sudske) i narušavaju javni ugled i autoritet ključnih političkih aktera i drugih čimbenika vezanih uz vlast. Izazivaju znatan interes medija i javnosti, uglavnom sklonih praćenju osjetljivih i konfliktnih zbivanja u koja su uključeni poznati političari. U izvjesnim su slučajevima takve afere, odnosno pripadajuće medijske priče, na nekoliko dana ili katkad u razmjerno dugom trajanju u fokusu javnosti i središnje teme novinarskog izvještavanja.

Unatoč interesu javnosti i važnosti istaknutog problema, ta tema nije dovoljno istražena i stoga je zanimljiva za daljnje analize; samo su pojedini istraživači i drugi stručnjaci istraživanjima i objavljivanjima radova u posljednjih dvadesetak godina analizirali afere s državnim i javnim dužnosnicima u prvom planu (Bačić, 2010; Ivanković, 2018). U tim je tekstovima, međutim, aspekt komuniciranja zahvaćen tek u okviru šire obrade takvih slučajeva. Nedostatak istraživanja tog aspekta napose je izražen s obzirom na to da su govorni i drugi oblici razmjene informacija zapravo bitan sastojak funkcioniranja modernih političara (Smith, 1990; Street, 2003); taj sastojak ima veliku važnost u posljednjih nekoliko desetljeća kada kod nas, kao i u mnogim drugim zemljama, dolazi do naročito snažnog razvoja raznovrsnih medija i povećanja njihova političkog i socijalnog utjecaja. Političari i javni dužnosnici u različitim situacijama učestalo i vješto komuniciraju u javnosti, koristeći se različitim medijima, pri čemu dolazi i do za njih neugodnih i javno razglašanih slučajeva u kojima su podvrgnuti kritikama medija, aktera civilnog društva i drugih čimbenika.

Ovo je prvo istraživanje kod nas kojem je cilj analizirati komuniciranje političara u vezi s aferama, što je u opreci s važnošću te teme za politički, medijski i društveni život u suvremenoj Hrvatskoj. Suvremenost našeg društva vežemo uz razdoblje od početka stoljeća, kad je nakon smrti prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana prvi put na izborima vlast izgubio HDZ. I posljednjih su nekoliko godina kod nas, sudeći prema više pokazatelja, prisutne (bitne odrednice) političkog i društvenoga konteksta dvadesetogodišnjeg razdoblja nakon Tuđmanove smrti. Taj kontekst je dominantno određen s jedne strane izvjesnim, iako u nekim bitnim aspektima kontroverznim (npr. slabijim odazivom građana na izbore) konsolidiranjem demokracije i blagotvornim, ponajprije za razvoj prometne i druge infrastrukture, učinkom ulaska Hrvatske u Europsku uniju; s druge je strane obilježen održavanjem pa i produbljanjem različitih društvenih problema (nazadovanje gospodarstva, korupcija, depopulacija i drugi) i serijalnim izbijanjem ne samo ekonomskih već i svekolikih kriza (Veselica, 2012; Lalić, 2014). Spomenute i slične teškoće društva, smatramo, kompleksno su uvjetovane; u njihovoj pozadini osobito sagledavamo „intenzivno stranačko zarobljavanje države“ (Kotarski, 2020; Račić, 2021) i razne pojavne oblike klijentelizma (Petak i Kotarski, 2019; Zakošek, 2021), odnosno razvojno štetnu kombinaciju neoliberalnog političkog, ortačkog pa i tzv. „divljeg“ kapitalizma (Ivanković, 2018; Županov, 2002).

Dostupnost i kakvoća uz to vezanih podataka u različitim medijima znatno olakšava kvantitativnu analizu; po obimu su ti podaci vjerojatno prisutniji nego ikada ranije u našoj povijesti. Jedan od autora ovoga članka objavio je o toj temi analizu u novinama (Lalić, 2018), koja je poslužila kao „izvidnica“ za dizajniranje i realiziranje empirijskog istraživanja, kojeg se rezultati izlažu i analiziraju u ovom članku.

Potrebno je pritom uzeti u obzir da se tekstovi u novinama i u stručnim časopisima umnogome razlikuju, i to ponajviše po tome što potonji zahtijevaju suvisli teorijski predložak i trebaju biti zasnovani na rezultatima istraživanja u kojem se koriste znanstvene metode.

Teorijski predložak

Problemu komuniciranja političara u situacijama njihove izloženosti aferama ponajviše valja pristupiti koristeći se vrijednim teorijskim i drugim doprinosima političke komunikacije kao interdisciplinarnog područja u kojem se prožimaju uvidi političke znanosti i komunikologije, kao i sociologije politike i ostalih društvenih znanosti. Alat koji u tom pogledu treba koristiti ponajprije se odnosi na sam koncept političke komunikacije koji zahvaća fenomen od prvorazrednoga političkog i društvenog, a svakako i medijskog značaja. Karakteriziran u mnogočemu specifičnim komuniciranjem političkih aktera, medija, birača i drugih čimbenika u politici, taj se fenomen izražava u javnoj sferi kao „izrazito diskurzivnom prostoru“ (Ernst, 1988: 47 prema: McNair, 2003) u kojem se oblikuje javno mnijenje (Habermas, 1989).

Slijedeći doprinose istaknutih stručnjaka za to područje, britanski politolog Brian McNair naglašava intencionalnost političke komunikacije: sažeto definira da je to „svrhovita komunikacija o politici“; prva od tri njezine sastavnice (uz one nepolitičara prema političkim akterima i komunikaciju o tim akterima u različitim oblicima medijske rasprave o politici) odnosi se na „sve oblike komunikacije kojima se služe političari i drugi politički akteri u svrhu ostvarivanja specifičnih ciljeva“ (McNair, 2003: 12). Uz tu definiciju spoznajno je plodno, navodimo i sljedeću kojoj je autor američki komunikolog Craig Allen Smith: „*Politička komunikacija* je proces raspravljavanja o orijentiranju zajednice putem interpretacije i karakterizacije interesa, odnosa moći, te uloge zajednice u svijetu. *Stvari se obavljaju kroz politiku, a politika se odvija putem komuniciranja*“ (Smith, 1990: 7).

Mnogo je pokazatelja da porivi političara za bavljenje politikom nisu usmjereni dominantno pa katkad ni isključivo na „orijentiranje zajednice“, tj. najčešće nisu zasnovani na poimanju politike kao „nastojanja da se uredi zajednički život ljudi“, čime se pruža dobar uvid u političku i društvenu stvarnost suvremene Hrvatske (Prpić, Puhovski i Uzelac, 1990: 13). Na osnovi praćenja javnih nastupa političara i medija, naročito tijekom duljeg razdoblja, može se zaključiti da je djelovanje mnogih pojedinačnih političkih aktera, pa i izvjesnih vodećih, dominantno ili čak isključivo potaknuto namjerom realiziranja partikularnih interesa, njihovih osobnih, ali i interesa skupina i organizacija kojima pripadaju, i to stvaranjem odnosa moći

unutar hijerarhije vlasti. To jest, politikom se razmjerno često provlače i „stvari“ opterećene korupcijom, klijentelizmom i drugim devijacijama koje su štetne za društvo, uključujući i „kriminal bijelih ovratnika“ u koji su katkad, izravno ili posredno, uključena i vodstva nekih stranaka. Političari u izvjesnim aspektima i situacijama nastoje dokinuti ili barem ublažiti za njih osobito neugodne korupcijske i druge afere, i to posredstvom komuniciranja kao „intencijskog odašiljanja informacija“, odnosno „prijenosa poruka jednoj ili više osoba putem simbola“ (Kunczik i Zipfel, 2006: 11).

Pri određivanju teorijske osnove istraživanja, nadalje, valja uzeti u obzir važna obilježja (razvoja) fenomena političkoga komuniciranja u posljednjih nekoliko desetljeća. Uz postojeće trendove toga komuniciranja, koji su znanstveno prepoznati u konceptima kao što su pakiranje politike (Franklin, 1994; Street, 2003), modernizacija i globalizacija političkog komuniciranja (Swanson i Mancini, 1996), personalizacija izbora i politike (Meyer, 2003; Grbeša, 2004) i drugima, zbivaju se promjene koje također izazivaju velik interes stručnjaka. Uz to vezana dinamika napose je obilježena povećanjem kompleksnosti i obilnosti razmjene informacija, na što uz ostale autore upućuje komunikolog Jay G. Blumler u svojoj periodizaciji (u četiri faze) povijesnog razvoja političkoga komuniciranja u svijetu (Blumler, 2016), koju su dodatno obrazložili američki politolog W. Lance Bennett i njemačka komunikologinja Barbara Pfetsch (Bennett i Pfetsch, 2018). Za ovu su analizu posebno važne ključne značajke treće faze koje su i danas uglavnom prisutne kod nas i u mnogim drugim zemljama. Treća se faza tog razvoja prema toj teoriji odvija širenjem (utjecaja) televizije i interneta, počevši od kasnih 1990-ih. To je medijsko obilje intenziviralo personalizaciju (povećanje važnosti pojedinačnih aktera i napose njihova imidža), profesionalizaciju (potreba za suradnjom suvremenih političara s različitim stručnjacima) i ostalu modernizaciju toga komuniciranja, a počeo se sve više javljati i „antielitistički populizam“ (Blumler i Kavanagh, 1999). Recentna četvrta faza, koja se u zemljama Zapada i kod nas zapravo izražava u kombinaciji s važnim elementima treće, određena je pak dodatnim intenziviranjem korištenja interneta, što javnu sferu čini s jedne strane naročito vibrantnom i karakteriziranom novim mogućnostima izražavanja, ali s druge strane manje koherentnom nego ranije (Blumler, 2016), kao i više fragmentiranom i nepovoljnijom za komuniciranje preko političkih i drugih razlika (Bennett i Pfetsch, 2018). Posljednje spomenute promjene širom otvaraju prostor djelovanju različitih populista kao aktera koji se, često ne birajući sredstva, pozivaju na narod i suprotstavljaju političkoj i drugoj eliti (Grbeša i Šalaj, 2018). Slijedom iznesenih i drugih promjena, recentne afere vezane uz političare i javne dužnosnike na različitim stranama svijeta prate se iz sve brojnijih i raznovrsnijih izvora informacija, u usporedbi sa zbivanjima u posljednjim

desetljećima 20. stoljeća. Te su afere uglavnom obilježene intenzivnim, ali nerijetko i prijepornim komuniciranjem uključenih aktera.

U *Rječniku stranih riječi* Vladimira Anića i Ive Goldsteina riječ *afera* definira se kao „nezgodan ili nepriličan slučaj koji odjekuje u javnosti ili se odigrava pred javnošću“. Za istoznačnicu aferi navodi se riječ *skandal* (Anić i Goldstein, 2007: 7), iako je preciznije, smatraju autori ovog članka, značenje te riječi vezati uz izrazito neugodne, za javnost mučne afere. Njihov prethodnik Bratoljub Klaić definira da je *afera* i spor ili sukob, kao i „događaj koji izaziva neugodno uzbuđenje“ (Klaić, 1974: 21). Javnost je za takve „slučajeve“ ili „događaje“ uglavnom jako zainteresirana, i to zbog njihove napetosti, obilježenosti sukobima i uopće važnosti za zajednicu te mnogi građani pomno prate iskaze aktera i druge za njih uzbudljive informacije o aferama. Njemački politolozi Brandstätter i suradnici uočavaju da „što je poznatija ta osoba i/ili taj krug osoba, to je i veća opasnost od izbijanja afe-re“ (Brandstätter i sur., 2017: 18). U tom je slučaju veća i mogućnost intenzivnog komuniciranja aktera uključenih u aferu.

Daljnje promišljanje otvara sljedeće pitanje: treba li komuniciranje političara uključenih u korupcijske i druge afere motriti kao krizno komuniciranje i slijedom toga analizirati na osnovi (doprinosu) uz to vezanoga teorijskog koncepta? Prije svega treba istaknuti da se krizno komuniciranje vezano uz politiku ne odnosi samo na „dijalog između organizacije i njezinih javnosti neposredno prije negativnog događaja, tijekom negativnog događaja i nakon njega“ (Jugo, 2017: 29). Naime, prema uvidu autora ovog istraživanja istaknuto se komuniciranje u nekim političkim i društvenim konstelacijama zbiva i u svojevrsnom monologu ili barem interakciji u kojoj uključeni čimbenici (politički akteri, mediji i javnost) nisu ravnopravni u političkoj i medijskoj stvarnosti. Do takve neravnopravnosti dolazi najviše zbog različitih poremećaja medijskog (primjerice, kontrola državne vlasti nad javnom televizijom i drugim medijima) i političkog života (primjerice, izrazita dominacija vladajuće stranke i njezinih vođa, praćena slabošću oporbenih aktera). Odgovor na pitanje postavljeno u prvoj rečenici ovog odjeljka prema sudu autora istraživanja glasi: ako afera koja se zbiva pred javnošću ima razlikovna obilježja krize, komuniciranje političara tijekom tog nepriličnog slučaja valja analizirati na temelju naznačenoga, ali je taj koncept i u izvjesnim drugim aspektima primjenjiv za objašnjenje predmeta ovog istraživanja.

Konceptom krize opisuju se poteškoće praćene neizvjesnošću kojima je izložena organizacija ili drugi čimbenik, a koje obilježava (za uključene aktere) teško podnošljiva „situacija u kojoj se ‘više ne može ni živjeti ni umrijeti’“ (Županov, 1983: 10). Sustavan uvid u raznovrsnost fenomena ekonomske i društvene krize u više zemalja, uključujući i Hrvatsku, pokazuje kako su takve krize vremenski

ograničene, a mogu imati i različite ishode, u rasponu od oporavka do sloma (Mihalski, 1987; Lalić, 2014). Evidentno je da izvjesne političke afere odgovaraju spomenutim osnovnim značajkama krize, i to ponajprije one koje su u različitim prostorima i okolnostima izazvale velike poremećaje funkcioniranja državne vlasti pa i politički pad obnašatelja najviših dužnosti (npr. afere Profumo u Velikoj Britaniji 1963. i Watergate u SAD-u 1972. – 1974.). No mnoge afere, s obzirom na sudionike i njihovo djelovanje te druga obilježja, ne dovode do naročito teških posljedica za politiku i društvo. Brandstätter i suradnici uočavaju kako su afere i krize vrlo slični pojmovi koji se katkad u stručnoj literaturi teško razlikuju, ali ustvrđuju da su u usporedbi s aferama „krize prije svega događaji koji uzrokuju veću štetu i uzrok su gubitka ugleda“ (Brandstätter i sur., 2017: 14). Prema njima, i afere mogu dovesti do krize ako skupina/organizacija kojoj pripada jedan ili nekoliko aktera krize zbog unutargrupne solidarnosti, političkih pritisaka ili nekih drugih razloga ne reagira adekvatno na takav nezgodan i u javnosti razglašen slučaj (Brandstätter i sur., 2017: 18).

O kriznom komuniciranju u svijetu i kod nas postoji obimna stručna literatura (Bernstein, 2020; Tafra Vlahović, 2011 itd.), koja je međutim uglavnom usmjerena na komunikaciju tvrtki i drugih gospodarskih organizacija. Welch i Welch (2005: 161) opisuju pet pretpostavki o kojima treba voditi računa pri rješavanju krize u organizaciji i ističu obaveze transparentnosti komuniciranja, kao i ulogu medija. Kvalitetno upravljanje kriznim situacijama podrazumijeva kvalitetno komuniciranje s javnosti.

Moguće je uočiti izvjesne posebnosti kriznog komuniciranja u politici, koje se ponajprije odnose na veliku važnost i specifičnost interakcija u kojima sudjeluju istaknuti akteri politike i napose na nedvojbeno istaknutu važnost njihove vjerodostojnosti u javnosti. Za razliku od tvrtki koje su uglavnom povremeno pod povećalom medija i za to zainteresiranih građana, najviše vezano uz promociju i prodaju njihovih proizvoda ili usluga, politički su akteri zapravo stalno izloženi pažnji široke javnosti. Posebno je izražena razlika između pozornosti javnosti spram vodećih gospodarstvenika i istaknutih političara, i to onih koji obnašaju visoke dužnosti. Zanimanje šire javnosti za gospodarstvenike uglavnom je osjetno manje nego za političare. Nadalje, razvidno je da afere vezane uz poduzetnike i ostale gospodarske čimbenike, kao i za kompanije, izbijaju rjeđe ili su manje razglašene nego neugodni slučajevi koji se odnose na političke aktere, i to naročito one pojedinačne koji privlače najveću pozornost. Uz to, valja uzeti u obzir i moguće razlike između aktera vezane uz percepciju afere: dok je izravno uključeni političari često doživljavaju kao osobnu krizu i krizu svoje političke opcije, vodstvo njihove stranke i (ili) vlade rjeđe imaju takvu percepciju, uz ostale razloge i zbog dovoljnog broja „ruku“ (zastupnika koji podržavaju parlamentarnu većinu) za ostanak na vlasti.

Za promišljanje afera političara posebno je vrijedan uvid njemačkog komunikologa Güntera Bentelea, koji se tiče generalizacije na osnovi pojedinačnih slučajeva: ugledu cijele stranke, vlade ili druge institucije može naštetiti neprilično ponašanje jednog istaknutog člana; stoga je u politici naročito raširena praksa podnošenja ostavki dužnosnika koji su osobno izloženi aferama i krizama (Bentele, 1994: 133). Specifičnost kriznog komuniciranja u politici odnosi se i na veliku i zapravo kontinuiranu izloženost političkih aktera kritici suparnika, a često i izrazitije od toga pozornosti onih novinara i medija koji ozbiljno shvaćaju svoju ulogu „psa čuvara“ demokracije i civilnog društva (McNair, 2003: 28).

Afersko komuniciranje (vezano uz afere) političara u nekim situacijama i aspektima, najviše zbog težine slučaja i njegovih posljedica, može postati ili postaje krizno komuniciranje njih kao pojedinaca i organizacija odnosno institucija (stranaka, vlada, organa lokalne vlasti...) kojima pripadaju. Bez obzira na to „mutiraju“ li afere u ozbiljniju krizu ili ne, ključna je interakcija između jednog ili nekoliko političara kao čimbenika određenog slučaja i (vodstava) njezinih/njegovih organizacija/institucija. Obje „strane“ povezuje ne samo zajedničko pripadanje, obilježeno pravilima organizacije i hijerarhijskim odnosima koje za njih ima znatnu egzistencijalnu, idejnu i drugu važnost, nego i prihvaćanje izvjesnih ustaljenih obrazaca ponašanja. Uzme li se u obzir pripadanje nekoj političkoj organizaciji i (ili) instituciji (najčešće vladi) i promatra li se pripadajuće sudjelovanje u njezinim aktivnostima kao kolektivna igra, može se pretpostaviti da to sudjelovanje podliježe određenim normama i zahtijeva usvajanje (elemenata) habitusa te profesije, tj. posjedovanje pa i unapređivanje stanovitih vještina i kompetencija nužnih za uspješno „igranje“ u polju politike. Komunikacijske vještine i kompetencije postale su posljednjih nekoliko desetljeća osobito važna umijeća u političkoj areni, uz ostalo i zbog intenziviranja personalizacije politike. Važnost pojedinačnih političkih aktera izražava se, naročito na izborima, u povećanju upliva kandidatskih preferencija i smanjenju utjecaja stranačkih identifikacija i problemskih orijentacija, što su uočili još pripadnici Michiganske škole (Campbell i sur., 1960; Miller i Shanks, 1996). Pritom treba uzeti u obzir kako je „kandidatsko glasovanje kontingentni politički fenomen koji se ne može svesti pod jedinstveni trend te da kandidatske preferencije ovise ponajprije o problemskoj kompetentnosti i vodstvenim sposobnostima političara“ (Kasapović, 2004: 363).

Koncept habitusa u društvenu znanost inaugurirao je Pierre Bourdieu. Glasoviti francuski sociolog u svojem je radu, uz ostalo, intenzivno koristio pojmovni aparat koji prije svega čine polje, kapital i habitus. Bourdieu pojam polja određuje općenito kao „sustav snaga koje tvore strukturu polja (napetost) relativno neovisan o snagama koje djeluju na polje (pritisak). Ono u izvjesnom smislu raspoláže slobodom neophodnom za razvoj po vlastitoj nužnosti, vlastitoj logici“ (Bourdieu, 2014: 70).

Sociolog Rade Kalanj u pogovoru hrvatskom izdanju Bourdieuove knjige pobliže opisuje polje kao „prostor organiziran prema vlastitoj logici, određen ‘adutima’ i ‘kartama’ kojima pojedinac unutar toga može igrati, ili pak ‘kapitalom’ kojim svatko, u nekoj mjeri, raspolaže – ekonomskim, socijalnim, kulturnim i simboličkim. Malo jednostavnije, moglo bi se reći da je polje mikrokozmos unutar makrokozmosa društvenoga svijeta“ (Kalanj, 2014: 168).

U toj je perspektivi Bourdieu habitus poimao kao „‘umijeće’, zbirku tehnika, referenci, i seta ‘vjerovanja’“ (Bourdieu, 2014: 72), odnosno kao „osjećaj za igru“ (prema Fanuko, 2008: 14–15). Formiranje habitusa ovako opisuje: „Sve upućuje da se odlučujuće upute za izgradnju habitusa ne prenose putem jezika ili kroz samu svijest, već kroz sugestije koje su upisane u naizgled banalnim aspektima života, situacija ili praksi običnog postojanja“ (Bourdieu, 1982: 37). Uz habitus kao „skup utjelovljenih dispozicija, odnosno tendencija k određenom tipu praksi, određen akumulacijom individualnog iskustva“ (Sorić, 2012: 331), zajedničkim iskustvom povezani akteri „igre“ o kojoj piše francuski sociolog barataju različitim kapitalima. Bourdieu ističe četiri vrste kapitala: ekonomski (novac, vlasnička prava i sl.), kulturni (znanja, obrazovne kvalifikacije...), socijalni (povezanosti između ljudi) i simbolički; posljednji je po svojim karakteristikama vjerojatno najbliži ideologiji, to je „oblik koji poprimaju sva tri tipa kapitala kada ih se percipira i priznaje kao legitimne“ (Fanuko, 2008: 17).

Korištenje različitih kapitala i izražavanje habitusa prisutno je kod pojedinačnih političkih aktera u različitim situacijama koje prate i označavaju u mnogo čemu kompleksno aktivno sudjelovanje u „igri“, osobito u polju politike i, naročito intenzivno, s njime usko povezanog polja medija. Pritom treba uzeti u obzir da političari ne sudjeluju pa i ne mogu sudjelovati u toj igri sami za sebe, nego to čine u interakciji s drugim „igračima“ i u skladu s normama koje vrijede u strankama i drugim političkim organizacijama i ustanovama. Pravila ponašanja, i pisana i neformalna, temelje se na (dominantnim) interesima i pripadajućim odnosima koje uspostavlja moć kao „mogućnosti da se vlastita volja nametne ponašanju drugih“ (Weber, 1999: 50) i slijedom toga vlast je, prema poznatom određenju Maxa Webera, „činjenično stanje u kojem iskazana volja (‘zapovijed’) jedne ili više osoba koje ‘vladaju’ želi utjecati na djelovanje drugih (jedne ili više ‘podčinjenih osoba’), a zapravo i utječe na način da se ovo djelovanje u društveno relevantnom stupnju odvija kao da su ‘podređeni’ sadržaj, zapovijedi, poradi njega samoga učinili maksimum svoga djelovanja (‘poslušnost’)“ (Weber, 1999: 55). Opisane interakcije koje, uz ostalo, prati upotreba različitih kapitala i habitusa, prema mišljenju autora ovog istraživanja znatno određuju komuniciranje istaknutih pojedinačnih političkih aktera u kompleksnim situacijama njihove izloženosti aferama.

Polazeći od izloženoga teorijskog predloška, postavljene su dvije osnovne teze ovog istraživanja. Prva teza glasi: suvremeni hrvatski političari koji su izravno uključeni u afere, u tim situacijama uglavnom komuniciraju na temelju istovrsnih reakcija, odnosno kolektivno prihvaćenih obrazaca koji pripadaju njihovom specifičnom habitusu. Druga teza glasi: dinamika komuniciranja političara od početka afere do njezina javnog okončanja dominantno se odvija u skladu s njihovom lojalnošću stranci i instituciji kojoj pripadaju, odnosno vodstvima političkih organizacija kao najvećem izvoru moći u ovodobnom korupcijom i klijentelizmom znatno opterećenom hrvatskom društvu. Pritom su autori svjesni postojanja mnogo većih poteškoća u argumentiranju prve teze u odnosu na drugu. U Hrvatskoj gotovo da nema sustavno prikupljenih podataka o habitusu istaknutih političara, prikupljenih sustavnim znanstvenim istraživanjima. Provedena su tek rijetka istraživanja vezana uz opća obilježja političke elite i odnose unutar nje (Nikić Čakar, 2013; Budimir, 2017).

Metoda

Istraživanje komuniciranja istaknutih političara i javnih dužnosnika u kontekstu političkih afera provedeno je analizom sadržaja. Prema psihologu Goranu Milasu, ta metoda je „istraživačka tehnika kojom se na objektivnan i sustavan način kvantitativno opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije“ (Milas, 2005: 500). Osim kvantitativnih opisa, sve se češće u analizama sadržaja koriste i kvalitativna istraživanja koja analiziraju riječi umjesto brojki (Milas, 2005: 571). U ovom istraživanju koristi se upravo kvalitativna inačica te metode, koja se od kvantitativne razlikuje po tome da uglavnom ne zadovoljava kriterije objektivnosti i kvantifikacije, iako i ona sadrži neke elemente, doduše uglavnom manje precizne, kvantitativne analize (Belson, 1952). Srbijanska sociologinja Željka T. Matić ovako opisuje razlike između ovih dviju varijanti često korištenih metoda u društvenim znanostima: „Dok se kvantitativna analiza usredotočuje na sadržaj poruke i njegov opis, između ostalog zbog usmjerenosti pažnje na prebrojavanje, kvalitativna je prvenstveno posvećena ustanovljavanju motivacije i namjera odašiljača poruke i pretpostavljenih efekata na primaoca na osnovu sadržaja. Iz prethodne osobenosti slijedi da je kvalitativna analiza zainteresiranija za sadržaj kao izraz dubljih procesa, odnosno za sadržaj kao njihov indikator, nego za sadržaj sam po sebi“ (Matić, 2014: 39).

Izrazitija usmjerenost na „definiciju situacije“ aktera (percepciju) nego na objektivno ustanovljene činjenice, koja je svojstvena kvalitativnoj analizi sadržaja kao i ostaloj takvoj metodologiji (Schwartz i Jacobs, 1979), odredila je način prikupljanja empirijske građe. Analiza je zahvatila izjave 35 izravnih sudionika različitih afera koje su bile intenzivno praćene u medijima i razgllašene u javnosti. Izjave političara i javnih

dužnosnika prikupljene su iz triju najčitanijih dnevnih novina u Hrvatskoj (*Jutarnji list*, *Večernji list* i *24 sata*), odnosno njihovih internetskih izdanja. Također, istraživanje je u obzir uzelo i izjave s portala Index.hr, jednog od najposjećenijih u Hrvatskoj. Akteri su izjave davali u razdoblju od izbijanja slučaja u javnosti do okončanja afere ili slabljenja interesa za nju. Analizirana je ukupno 471 izjava političara i dužnosnika, što je u prosjeku 13,5 izjava po političaru/aferi. Kriterij za odabir afere bio je najmanje deset izjava u spomenutim medijima tijekom trajanja afere. Kriterij za odabir izjave bio je sadržaj koji se izravno tiče određene afere i uključenosti političara koji istupa u javnosti. Takvih je izjava u medijima zasigurno bilo više od ovdje ispitanih, ali prema procjeni autora istraživanja, registrirani uzorak (izjava) po kvantiteti i sadržaju adekvatno predstavlja komuniciranje ključnih aktera afere.

Empirijska građa raščlanjena je na osnovi analitičke matrice koja sadrži 20 kategorija. U skladu s napucima iz stručne literature (Matić, 2014: 43), kategorije su izvedene iz ključnih istraživačkih pitanja i početnih osnovnih teza koje su profilirane na temelju teorijskog predloška. Analizu su realizirali autori istraživanja. Izjave je u matricu unosilo dvoje istraživača, a kakvoću unosa i analize kontrolirao je treći član istraživačkog tima.

Rezultati istraživanja

Svi sudionici afera zahvaćeni ovim istraživanjem pokazali su spremnost istupanja u javnost i odlučili komunicirati s medijima, unatoč okolnostima. Njihovi uglavnom brojni nastupi u javnosti vezani uz afere, uz ostale pokazatelje, upućuju da su svjesni, kao istaknuti političari i javni dužnosnici koji djeluju u uvjetima „medijske kolonizacije politike“ (Meyer, 2003: 2) i znatnoga društvenog utjecaja masovnih medija, potrebe komuniciranja u javnosti. Realiziranje te potrebe sastavnica je habitusa suvremenih političara u demokratskim zemljama, uključujući i Hrvatsku.

Analizirano je 35 afera, odnosno uz njih vezane komunikacije 35 hrvatskih političarki i političara u razdoblju (uglavnom desetak dana) najintenzivnijeg interesa javnosti. Vremenski okvir istraživanja odnosi se na razdoblje od 2010. do 2021. godine.

Malo manje od dvije trećine analiziranih afera (21 od 35, tj. 60 %) odnosi se na političare iz HDZ-a. Članovi SDP-a bili su glavni akteri šest afera. Članovi HNS-a, koji je u tom razdoblju bio u koaliciji i sa SDP-om (2011. – 2015.) i s HDZ-om (2017. – 2021.), bili su istaknuti u četirima aferama. Ostalo su pojedinačni slučajevi koji se tiču političara iz IDS-a, HSLŠ-a, Željka Keruma (Hrvatska građanska stranka) i Milana Bandića (BM 365 – Stranka rada i solidarnosti).

Malo manje od četvrtine analiziranih afera (osam od 35, tj. 23 %) odnosi se na žene. Taj udio uglavnom odgovara zastupljenosti žena u sazivima Sabora u analiziranom razdoblju.

Struktura prema političkim dužnostima pokazuje da su u nešto više od polovine (19 od 35, tj. 54 %) analiziranih afera bili uključeni tada aktualni ministri. Druga najzastupljenija skupina su gradonačelnici (petorica), kojima se mogu pridodati i dva bivša gradonačelnika koji su bili uključeni u afere nakon završenog mandata (Ivan Škaričić i Željko Kerum). Nadalje, aferama su bili zahvaćeni i jedna županica te dvojica župana, kao i jedan potpredsjednik Sabora i predsjednik uprave velike državne tvrtke (JANAF-a), koji je na tu poziciju došao po političkom ključu. Po jedna afera odnosila se na saborskog zastupnika i predsjednika Hrvatske gospodarske komore (HGK). Napose treba istaknuti kako su ovim istraživanjem zahvaćeni i bivša predsjednica i sadašnji predsjednik Republike Hrvatske. Od političara koji su od 2010. do 2021. obnašali tu visoku dužnost, samo je Ivo Josipović okončao mandat bez afera.

Gotovo polovina analiziranih afera (16 od 35, odnosno 46 %) odnosi se podjednako na korupciju i sukob interesa. Uz to, sudeći prema ovom istraživanju, hrvatski političari i javni dužnosnici prozivaju se (od veće učestalosti do pojedinačnih slučajeva) za zlouporabu položaja, pogrešno navođenje ili nenavođenje podataka u mirovinskoj kartici, zapošljavanje na osnovi stranačke podobnosti, falsificiranje dokumenata, plagiranje doktorskih disertacija, prometne prekršaje i obiteljsko nasilje.

Uvid u epilog afera pokazuje sljedeće: u 11 od 35 slučajeva (31 %) političari i javni dužnosnici nisu snosili nikakve posljedice, osam ih je smijenjeno (23 %), a sedam (20 %) je podnijelo ostavku na svoj položaj. Samo pet analiziranih afera (14 %) završilo je osuđujućom sudskom presudom koja uključuje zatvorsku kaznu, a u jednom se slučaju sud odlučio za novčanu kaznu. Uz to, treba naglasiti kako su u tri slučaja zahvaćena ovim istraživanjem političari zbog uključenosti u aferu istupili iz stranke, ali bez dodatnih posljedica.

Prva faza: Poricanje odgovornosti

Prvi korak nakon medijskog otkrivanja afera jest očitovanje aktera o postojanju afere i vlastitog odgovornosti. Istraživanje pokazuje da je čak 31 od 35 aktera na početku odbilo priznati postojanje afere. Donekle neutralan odnos imala je Josipa Rimac koja nije željela izravno komentirati postojanje afere „Vjetroelektrane“². Dvoje političara ipak je priznalo postojanje afere, odnosno razloge za njihovo izbijanje: Vili Beroš³ i Gabrijele Žalac⁴.

Beroš je istaknuo: *Nisam rekao da sam posebno ponosan na platformu, što i nisam jer određenih manjkavosti ima.* (Žanić, 2021)

Žalac je priznala da je upravljala vozilom nakon isteka vozačke dozvole: *To je takav splet okolnosti. Pored moje ulice je dijete istrčalo, pokušala sam izbjeći, sreća što nitko nije iz suprotnog smjera došao. Ja to nisam znala. U Zagrebu ne vozim auto. Nisam ja vozila bez vozačke. Imam vozačku, samo je istekla.* (T. D., 2019)

U oba slučaja riječ je o priznanju, ali uz izbjegavanje odgovornosti, odnosno umanjivanje veličine pogreške.

Kako bi se opravdao, Nadan Vidošević⁵ je, nastojeći poreći svoju odgovornost, koristio poznatu uzrečicu: *Između ostalog, kažu da muž zadnji dozna. Prema tome, sve je moguće* (Media servis i R. I., 2013). Ipak, bivši predsjednik HGK-a time nije negirao postojanje afere.

Karakteristične izjave za poricanje afere:

Zdravko Marić⁶: *Sve što mi se stavlja na teret posve je promašeno i neutemeljeno. Posebice odbacujem bilo kakvu pomisao da sam u obnašanju javnog posla bilo kojim svojim postupkom stavljao svoj interes ispred javnog.* (Ma. D., 2017)

Tomislav Karamarko⁷: *Afera Konzultantica ne postoji, izmišljena je da bi se mene sotoniziralo i stavljalo u negativni kontekst.* (H. D. i L. M., 2016)

Zbog pritiska javnosti i drugih razloga, neki političari ipak nakon određenog vremena priznaju postojanje afere, ali većina (32 od 35, tj. 91 %) smatra da mediji i javnost preuveličavaju aferu. Tako je Željko Kerum⁸ u jeku afere „Konoba“ izjavio: *Ne razumijem zašto se radi skandal. Žao mi je što su sad ljudi dovedeni u situaciju da se nekome moraju opravdavati'. Sve skupa je to toliko beznačajno da ne želim trošiti vrijeme na to* (Jokić, 2021). U samo dva slučaja političari su javno priznali da je riječ o ozbiljnoj aferi. Bivša predsjednica Kolinda Grabar-Kitarović koja, vezano uz aferu „Rođendan“, ide toliko daleko da izjavljuje *„riječ je o nacionalnoj sigurnosti“*, čime donekle i preuveličava čitav slučaj⁹.

Ispočetka negiranje postojanja afere, a potom i umanjivanje njezine ozbiljnosti prati odbijanje osobne odgovornosti. U 31 slučaju (89 %) političari i dužnosnici poriču bilo kakvu odgovornost; priznaju je samo Gabriijela Žalac, Tomislav Tolušić¹⁰ i Andrea Zlatar-Viočić¹¹, a Josipa Rimac je ponovno bez komentara.

Karakteristične izjave za negiranje odgovornosti:

Božidar Kalmeta¹²: *Nema nikakvih razloga da ja budem pod istragom.* (C. J., 2010)

Marina Lovrić Merzel¹³: *Ne može se ništa dokazati.* (I. R., 2014)

Istraživanje pokazuje da postoje dvije odrednice komuniciranja političara u prvoj fazi: nepriznavanje afere i odbijanje bilo kakve osobne odgovornosti.

Druga faza: Prebacivanje krivnje

U drugoj fazi komunikacije političari, prema rezultatima ovog istraživanja, nastoje prebaciti odgovornost na druge aktere. Kako bi se obranili, napadaju medije, političke suparnike i druge javne aktere kako bi dokazali svoju nevinost; svoju obranu pokušavaju učvrstiti personalizacijom komunikacije i isticanjem pozitivnog imidža.

S obzirom na usku povezanost polja medija i politike, političari čije je komuniciranje u fokusu ovog istraživanja često su u svojim istupima spominjali medije: 27 od 35 aktera (77 %) pritom je izravno reagiralo na medije.

Ovdje uključeni pojedinačni politički akteri iznose uglavnom negativne stavove prema medijima. Samo dvoje političara od 27 ne kritizira medije, dvoje ima neutralni odnos, a njih 23 negativno se izražava. Primjerice, izjava Gabrijela Žalac pri komentiranju uloge medija u aferama: *Iznijeli ste toliko laži...* (T. D., 2019). Ili riječi Tihomira Jakovine, ministra poljoprivrede (u vrijeme afere): *Od 9. prosinca traje medijski linč određenih tiskovina i portala, u kojem se nizom dezinformacija i izmišljenih konstrukcija pokušava okaljati moj ugled i prikazati me nesposobnim i nekompetentnim* (Šimić, 2013).

Karakteristične izjave vezane uz ulogu medija:

Alojz Tomašević¹⁴: *Zbog niza dezinformacija koje su se proteklih dana pojavljivale u medijima, želim zaštititi dostojanstvo svoje obitelji, djece, unučadi, pa i svoje supruge.* (Patković, 2017)

Mijo Crnoja¹⁵: *InsINUACIJE medija su navodi o lažnom prebivalištu, to je otvoreni napad na mene i novu Vladu.* (H. D., 2016)

Ivica Škaričić¹⁶: *U Hrvatskoj imamo 7000 mrtvih od pandemije, a vi mene pitate jesam li kriv za smrt nekoliko staraca... Vi svi koji ste pisali o tom slučaju pokušali ste plasirati ideju da sam ja kao član HDZ-a direktno ubio te ljude. Pa nije ih ubio HDZ nego virus.* (Filipović, 2021)

U drugoj fazi aferskog komuniciranja mnogi političari spominju i ostale aktere, druge političare, državne službenike, obitelj ili poduzetnike. Rezultati istraživanja pokazuju da 24 političara u svojim obraćanjima medijima izravno govore o ostalim sudionicima afera ili drugim osobama važnima za te situacije. Treba istaknuti i da se često pozivaju na „institucije“, misleći pritom na pravosudne organe. Tako je Milan Bandić¹⁷ izjavio: *Nisam ništa čuo o uhićenjima, ali neka institucije rade svoj posao* (C. J. i Hina, 2015).

Karakteristične izjave u vezi s ostalim akterima:

Martina Dalić: *To da sam ja glavni autor zakona koji se u tom procesu konzultirao s brojnim ekonomskim, financijskim i pravnim stručnjacima, a imena nekih od njih se spominju vezano uz objavu tih mejlova.* (Godeč i Toma, 2018)

Slavko Linić¹⁸: *Za sve je kriva bivša ravnateljica Porezne uprave Nada Čavlović Smiljanec. Ravnateljica Porezne uprave u travnju ove godine rekla mi je da je, prema njihovim izračunima, zemljište precijenjeno.* (Plišić, 2014)

U drugoj fazi komuniciranja političari često okrivljuju političke suparnike. U 23 afere spominju se suparnički političari, i to isključivo u negativnom kontekstu. Neke od tih istupa moguće je promatrati kao zorne primjere isticanja teorija zavjera. Tako je ministar obrane Mario Banožić¹⁹ potkraj 2021. izjavio: *Zanimljiva je ova orkestrirana kampanja. Nevjerojatno je koliko truda ulažu da mi bilo što pronađu. Poručujem im: uzalud vam trud svirači. Sve što radim, radim po zakonu i u interesu Republike Hrvatske. Nećete me zastrašiti i neću popustiti pritiscima isfrustriranih kompleksaša i lobija kojima sam trn u oku* (HINA, 2021).

Karakteristične izjave vezane uz političke suparnike:

Zdravko Marić: *Žao mi je što od kolega iz Mosta nisam dobio priliku iznijeti svoje argumente. Očito ih nije zanimalo ni moje ni očitovanje Vlade, već su donijeli odluku ranije. To je u njihovom opisu posla da takvo nešto rade. To su činili na jedan dosta nekorektan način, ali to je politička arena.* (Šunjerga, 2017)

Lovro Kuščević²⁰: *U najmanju ruku radi se o politički nekorektnom ponašanju, političke stavove bi trebalo donositi na temelju činjenica, a ne medijskih napisa.* (Vuković i Penić, 2019)

Većina od 35 političara u svom komuniciranju dodatno koristi personalizaciju tj. konstrukciju imidža kako bi i u situaciji afere zadržali, ali i osnažili svoj ugled u javnosti. Sebi pridaju vrline domoljublja, odgovornosti, marljivosti, sposobnosti i druge kvalitete cijenjene u zajednici. Takvo je komuniciranje dio njihova habitusa, što je izrijeком potvrdio bivši gradonačelnik Zagreba Milan Bandić: *Ne bih sjedio doma još dvije godine i primao plaću, a ne radio. To nije svojstveno Milanu Bandiću, njegovom habitusu* (P. S. i C. J., 2015). A županica Marina Lovrić Merzel, i to kad je bila najviše izložena kritikama za zlouporabe položaja, rekla je novinarima: *Ja pošteno, odgovorno i transparentno radim svoj posao* (I. R., 2014).

Karakteristične izjave vezane uz personalizaciju i uključivanje osobnog imidža:

Lovro Kuščević: *Ja sam odgovoran političar. Dugo sam u politici, imam iza sebe tri mandata općinskog načelnika, dva mandata županijskog vijećnika, tri puta sam imenovan za ministra* (I. R. i M. V., 2019)

Anka Mrak-Taritaš²¹: *Na obnovi Posavine sam upozнала i sve najbolje i sve najgore strane hrvatskog građevinarstva, ali što više vrijeme bude prolazilo, vidjet će se koliko smo velik i dobar posao obavili. Zbog toga sam mirno spavala.* (Pandžić, 2019)

U drugoj fazi političari nastoje umanjiti štetu prebacivanjem odgovornosti na ostale aktere. Napadima na medije i političke suparnike nastoje sebe prikazati kao žrtve organizirane hajke, dok se ostali akteri u aferama koriste kako bi dodatno u javnosti dokazali svoju nevinost. Personalizacija i isticanje osobnog imidža prisutni su kako bi se učvrstio dojam poštenog i sposobnog političara.

Rezultati ove analize pokazuju kako u sklopu aktivne medijske obrane u drugoj fazi političari intenzivno koriste različite kapitale. Kulturni kapital naročito dolazi do izražaja kod personalizacije komunikacije, odnosno korištenja imidža: neki u afere uključeni političari komuniciraju znalački i vješto (primjerice bivši ministar financija Zdravko Marić), drugi su tek prosječni komunikatori, a pojedini u tom pogledu pokazuju slab kulturni kapital (primjerice bivši gradonačelnik Omiša Ivan Škaričić). Socijalni kapital koriste prilikom uključivanja ostalih aktera afera u komunikaciju kako bi javnosti pokazali snažna i moćna poznanstva u društvu, ali i još izrazitije od toga kad se pozivaju na stranku i njezino vodstvo (o čemu će biti riječi u nastavku).

Pri nastojanju da se obrane od optužbi, političari rabe i elemente simboličkog kapitala, što je osobito izraženo kod kratkotrajnog ministra branitelja Mije Crnoje (samo šest dana na toj dužnosti) koji je učestalo isticao svoje sudjelovanje u ratu, odnosno pozivao se na bliskost s braniteljima i njihovim udrugama: *Ja, koji sam bio spreman život za domovinu dati, pa da se spustim na te grane zbog plaćanja poreza?* (H. D., 2016) ili *Pozdravljam sve hrvatske branitelje* (Index.hr, 2016). Kako bi odbacili postojanje korupcije, političari koriste i ekonomske kapitale. Kušćević tako izjavljuje: *Imam dvije nekretnine ako mislimo na kuće. Obiteljsku kuću u kojoj živim i malu kuću od 60 kvadrata u kojoj živim kada ljeti iznajmljujemo tu kuću. Ostalo imam građevinska zemljišta, pašnjake, šume itd.* (I. R., 2019a).

Treća faza: Suočavanje sa strankom

U 29 slučajeva, političari i javni dužnosnici do samog su kraja afere zadržali početne stavove o postojanju afere i svojoj odgovornosti u njoj. U šest slučajeva ipak je došlo do obrata u kojem su političari promijenili ta početna polazišta. Primjerice, Tomislav Tolušić je izjavio: *U svakom slučaju nije mi bila namjera ništa skrivati, sve je vrlo vidljivo, ali što treba upisati, neka kaže Povjerenstvo. Kako kaže Povjerenstvo, tako ću ja to danas, odnosno čim bude moguće i upisati*

(HINA, 2019). Lovro Kušćević, koji je također imao problema s popunjavanjem imovinske kartice, na kraju je priznao krivnju: *To je moja pogreška zbog koje mi je zaista žao, da sam zaboravio nakon što sam izgradio jednu kuću i pomoćnu kuću, da sam zaboravio i evidentirati u katastru. Međutim, ona ima rješenje u katastru o kućnom broju. Ona je u imovinskoj kartici* (I. R., 2019a). Mirela Holy²² u svojem je završnom obraćanju bila vrlo jasna: *Poštovani predsjedniče Vlade gospodine Milanoviću, podnosim ostavku na funkciju ministrice zaštite okoliša i prirode slijedom činjenice da sam svojim nepromišljenim e-mailom gospodinu Reneu Valčiću, predsjedniku Uprave HŽ Holdinga, nanijela političku štetu Vladi Republike Hrvatske* (L. M., 2012).

Stavovi većine aktera o osobnoj odgovornosti ostali su neizmijenjeni, ali im se promijenilo ponašanje vezano uz aferu. Ta je promjena vjerojatno uvjetovana njihovim odnosom prema stranci kojoj pripadaju i instituciji (uglavnom Vladi) u kojoj su obnašali važnu funkciju. Većina od 11 političara koji su podnijeli ostavku, to su učinili iako nisu priznali osobnu odgovornost.

Čak 30 od 35 (86 %) političara osvrnulo se u obraćanjima medijima na odnos prema stranci, odnosno instituciji, tj. vodstvima tih organizacija. I moćna potpredsjednica Vlade Martina Dalić naposljetku se, nakon razmjerno dugotrajne izloženosti aferi „Agrokor“, ovako izjasnila: *Odjednom ispada da sam ja postala uteg Vladi, HDZ-u i demokratskoj većini. Ja to nikako ne želim biti* (Toma, 2018). Slično tome, Marina Lovrić Merzel izjavila je: *Ne želim biti teret stranci* (C. J. i V. P., 2014).

Pritom treba uzeti u obzir da Kolinda Grabar-Kitarović i Zoran Milanović, kao predsjednica i predsjednik Republike koji su dolaskom na tu dužnost istupili iz članstva stranaka, nisu ni imali potrebu obraćati se stranačkim organizacijama. Željko Kerum u svojoj stranci ionako vjerojatno ne odgovara nikome i upravo zbog toga ne spominje stranku u obraćanjima javnosti. Nadan Vidošević i Dragan Kovačević optuženi su dok su obnašali gospodarske funkcije i stoga nisu uplitali stranačke strukture u svojim izjavama.

Osobito često upotrijebljene sintagme u toj fazi su *teret stranci* i *uteg stranci*. To vrijedi čak i za vodeće ljude stranaka. Primjerice, Tomislav Karamarko upozorio je: *Spreman sam otići s mjesta predsjednika HDZ-a ako će to pomoći stranci* (Vuković, 2016). U većini slučajeva političari se udaljuju od stranke prije nego što se stranka udalji od njih jer znaju da su izgubili povjerenje političke organizacije i ne žele sebi, a neki vjerojatno ni stranci, nanijeti dodatnu štetu. Čak i inače komunikacijski prilično rezervirana Josipa Rimac ovako je reagirala: *Odmah sam zatražila razrješenje i isključenje iz stranke*; no uz to nije propustila pomalo zagonetno dodati: *Volim svoje stranačke kolege* (Index.hr, 2020).

Karakteristične izjave za odnos prema stranci/instituciji:

Alojz Tomašević: *Zbog prethodno navedenoga, a ne želeći biti nikakav „uteg oko vrata“ mojoj stranci Hrvatskoj demokratskoj zajednici, danas ću podnijeti zahtjev moje temeljnom ogranku za istupanje iz stranke, dok se ne završi sudski proces koji se vodi protiv mene, a s namjerom i željom povratka u moju jedinu stranku Hrvatsku demokratsku zajednicu.* (C. F., 2018)

Lovro Kušćević: *Ja ne želim da ovoj vladi, koja dobro radi i ima izvrsne rezultate, budem uteg kako ti rezultati ne bi bili još bolji.* (I. R. i M. V., 2019)

Željko Sabo²³: *Ne želim da optužnice podignute protiv mene budu opterećenje mojoj stranci i Vama predsjedniče. Moja ostavka nije priznanje krivnje već moralni čin dok se ne riješe postupci.* (C. J. i V. P., 2014)

Političari uključeni u afere često ističu vodstva stranaka i institucija. Zdravko Marić je na kraju svoga sudjelovanja u aferi „Agrokor“ izjavio: *Dopustite mi prije svega da zahvalim predsjedniku Vlade Andreju Plenkoviću, kolegicama i kolegama, HDZ-ovim ministricama i ministrima u Vladi i Predsjedništvu HDZ-a na političkoj, profesionalnoj i ljudskoj potpori koju su mi iskazali* (Laušić, 2017). Pavo Barišić²⁴ izjavio je: *Uredno ga izvješćujem (op. a. Andreja Plenkovića) o svim detaljima i on se jako čudi uopće tome da se javnost toliko zabavlja oko dijela jedne fusnote iz jednoga moga članka* (24sata.hr, 2017). A Milan Kujundžić medijima se obratio sljedećim riječima: *Najlakše bi bilo dati ostavku, vratiti se raditi u bolnicu, duplo više zarađivati i mirnije živjeti. Ja ovim činom branim i premijera i Vladu i HDZ. Jer ako ćemo svi podviti rep pred interesnim grupama, koju poruku bismo slali djeci? Bježite svi iz Hrvatske ako ćete raditi i nešto imati. Ne popuštam ja. Premijer će kad sve ovo sagleda, i medijski efekt i zakone i činjenice, odlučiti* (Šnidarić i Zagorac, 2020).

Osim isticanja komunikacije s vođom, neki političari naglašavaju da je napad na njih ujedno napad i na stranku, kao što to čini Milijan Brkić: *Pustite sad političke hajke na mene, možda je usmjerena i prema HDZ-u, samo je zanimljivo da se ta priča ponavlja, a reciklirana je već nekoliko puta* (I. R. i HINA, 2018). Ovisnost političara o stranci posebno je upečatljivo izražena u sljedećoj izjavi Božidara Kalmete: *Na tim se pozicijama nalazim jer je stranka tako odlučila, a ja ću stranku uvijek slušati, kao što sam je i dosad uvijek slušao* (C. J., 2010).

Rasprava

Istraživanje pokazuje kako političari tijekom izbijanja afere gotovo jedinstveno negiraju uopće postojanje bilo kakve afere. Takav način medijske komunikacije očito

je uobičajena prva crta obrane i ustaljeni mehanizam u habitusu političara. Političari negiranjem postojanja afere smatraju da će automatski iščeznuti i medijski interes za njom. Međutim, prva faza istraživanja pokazala je kako se događa najčešće suprotno, odnosno mediji i javnost vrše sve veći pritisak na političare. Upravo zbog tog pritiska dolazi i do zaokreta u komunikaciji. Akteri više ne negiraju postojanje afere, ali svakako nastoje ublažiti njezin značaj. Fokus političara u toj prvoj fazi komunikacije jest odbijanje osobne odgovornosti. Temeljni komunikacijski cilj političkih aktera tijekom afere je umanjivanje štete, što uključuje nepriznavanje ili minimiziranje vlastite odgovornosti. Smatraju da bilo kakvim priznanjem odgovornosti pokazuju slabost i otvaraju se dodatnim kritikama političkih protivnika. Vjerojatno su uvjereni u to da se sustavnim poricanjem odgovornosti politički prijatelji i saveznici homogeniziraju, a politički protivnici i opća javnost obeshrabruje.

U drugoj fazi aferske komunikacije, političari žele umanjiti vlastitu odgovornost i zbog toga je najčešće prebacuju na druge uključene aktere, u prvom redu medije, političke suparnike i druge javne aktere. Činjenica da su mediji otkrili većinu ovdje analiziranih, ali i drugih afera, potvrđuje mišljenje da se istraživačko novinarstvo „smatra najblistavijim i najzahtjevnijim od svih vrsta novinarstva“ (Ricchiardi, 1996: 108). Čak i u slučajevima kad nisu izravno odgovorni za otkrivanje afera, mediji i dalje imaju ključnu ulogu jer javnost informiraju o sadržaju i pojedinostima.

Političari najčešće negativno reagiraju na medije, no to čine uglavnom općenito, odnosno ne spominjući nazive medija, vjerojatno da bi izbjegli dodatne neugodnosti i konflikte. Takvo izbjegavanje karakteristično je za komunikaciju mnogih političara u Hrvatskoj i široko prihvaćeno umijeće „političke igre“. Slijedom svojega kolektivnog habitusa, političari medije koriste za komuniciranje u javnosti, ali kad se nađu u aferama, često ih tretiraju kao svoje protivnike, što uključuje i isticanja da novinari lažu, izmišljaju i dezinformiraju.

Kako bi dokazali svoju nevinost u drugoj fazi, političari se pokušavaju obraniti tako što personaliziraju komunikaciju i ističu pozitivan imidž.

Istraživanje je pokazalo manje ili više uspješno korištenje različitih kapitala. Političari raznovrsno koriste kulturni kapital, što dovodi do razlike u kvaliteti komunikacije. Socijalnim kapitalom nastoje pokazati svoju moć i poznanstva, a pojedini političari učestalo rabe i simbolični kapital, ponajprije sudjelovanje u Domovinskom ratu, kako bi se obranili od napada.

U trećoj fazi dolazi do još jedne promjene sadržaja komunikacije. Iako i dalje uglavnom poriču odgovornost, u toj fazi do izražaja dolazi odnos političara prema stranci. Riječ je o jednom od najvažnijih čimbenika u habitusu politike i političara jer akteri u političkoj areni ne sudjeluju sami za sebe, nego to čine u interakciji s drugim

„igračima“, u skladu s normama koje vrijede u strankama i drugim političkim organizacijama i ustanovama.

Osobito često upotrijebljene sintagme u toj fazi su „teret stranci“ i „uteg stranci“. No, važno je naglasiti kako je temeljna komunikacijska strategija političke stranke tijekom kulminacije afere upravo distanciranje od počinitelja prijestupa, čime se potvrđuje da je riječ o pojedinačnom djelu koje ne uživa potporu stranke.

Političari uključeni u afere često ističu stranke i institucije, a osobito njihovo uže vodstvo, najviše predsjednike stranaka i Vlade. Time se zapravo pozivaju na onaj dio svojeg socijalnog kapitala koji za njih kao političke aktere ima najveću važnost.

Razlog takve promjene u komuniciranju vjerojatno leži u činjenici da se političke vođe okružuju „lojalistima“ pa se i svaki napad na „lojaliste“ smatra napadom na vođu i stranku. Osobe koje na taj način iskazuju odanost ne „padaju“ nakon što se utvrdi nepravilnost ili odgovornost, nego se s njima postupa u skladu s interesima političkog vođe i stranke. Upravo iz tog razloga političari ističu komunikaciju s vođom, ali i naglašavaju da je napad na njih ujedno napad i na stranku.

Zaključak

Svaku političku aferu moguće je motriti kao problem pojedinca i/ili kao problem političke stranke/vlasti. Politički kolektivi i osobito njihovi čelnici mogu biti odgovorni ako konkretni prekršaj jednog ili više svojih pripadnika nisu pravovremeno spriječili, otkrili i kaznili, a pogotovo ako su ga omogućili i poticali. Unatoč tomu, rezultati ovog istraživanja pokazuju da odgovornost za afere u suvremenoj Hrvatskoj gotovo uvijek više (iznimka je afera „Fimi media“ koja se većim dijelom odvijala prije razdoblja obuhvaćenog istraživanjem, a za koju je HDZ pravomoćno kažnjen) snose izravno uključeni političari, a osjetno manje stranke i njihova vodstva. Hrvatska javnost prilično rijetko na izborima kažnjava političke aktere uključene u neugodne afere vezane uz korupciju, zlouporabu položaja i slične situacije. Na opravdanost te ocjene, primjerice, upućuje podatak da se Matija Posavec²⁵ unatoč neugodnoj korupcijskoj aferi, na ponovnim izborima vratio na položaj prvog čovjeka Međimurske županije, a HDZ je od 2015. do 2020. triput dobio razmjerno najveće povjerenje građana, a time i vlast. Afere mogu, ali i ne moraju, rezultirati negativnom percepcijom izravno uključenih političara, pa i završetkom njihovih karijera. Uostalom, čak 11 od 35 političara nije snosilo posljedice.

Istraživanje potvrđuje prvu tezu o postojanju kolektivno prihvaćenog obrasca komuniciranja političara izloženih aferama. Pokazalo se da su baš svi, unatoč aferama, otvoreni za interakciju s javnosti koju slijedom obrazaca kriznog komuniciranja

nastoje iskoristiti u vlastitu korist. U prvoj fazi komuniciranja političari nastoje negirati postojanje afere i minimalizirati njezinu važnost, a u slučaju da se ona dokaže, odbijaju bilo kakvu osobnu odgovornost. U drugoj se fazi najviše pozivaju na kapitale kojima (potencijalno) raspolažu, posebno intenzivno socijalnim kapitalom koji se odnosi na bliskost sa strankom i njezinim vodstvom. Odgovornost za sadržaj afere uglavnom nastoje prebaciti na medije i političke suparnike, odnosno vodstvo suparničkih stranaka. Najčešće je riječ o verbalnim napadima na medije i političke protivnike kako bi se pokušalo utjecati na stav javnosti, odnosno prikazati sebe kao žrtvu. U trećoj fazi obrasca komuniciranja suočavaju se sa svojom strankom, odnosno njezinim čelnicima. No u toj fazi tek u manjem broju slučajeva dolazi do naknadnog priznanja krivnje (uz umanjivanje krivnje, ali i to je vjerojatno najviše uvjetovano podređivanjem interesima stranke). Uz opasku da ne žele biti „uteg“ ili „teret“ stranci, daju ostavke na funkcije u institucijama ili strankama. Istraživanje je pokazalo da nije riječ samo o obrascima, već je komuniciranje političara tijekom afere dio njihova habitusa, kao načina sudjelovanja u igri moći vlasti.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju i drugu polaznu tezu. Od početka afere do njezina okončanja, komuniciranje političara izloženih nekom neugodnom, u javnosti razglašenom slučaju, najviše se odvija u skladu s lojalnošću stranci i za nju vezanoj instituciji kao najvećem izvoru moći u hrvatskom društvu. Istaknuto upućuje na opravdanost ocjene kako politički akteri vjerojatno uglavnom više strahuju od suda (vodstva) svoje političke stranke nego od pravorijeka pravosuđa. Takva bojazan, po svemu sudeći, bitno određuje izvana nametnuto „umijeće“ ili stil kojim oni sudjeluju u zamršenoj igri u polju politike. Prema mnogim pokazateljima, takav je habitus neosviješten, i to kako od njih samih tako i od mnogih drugih političkih i društvenih aktera.

BILJEŠKE

¹ Više pokazatelja upućuje na opravdanost ocjene prema kojoj potkraj prošloga i početkom ovog desetljeća afere s političarima u Hrvatskoj izbijaju više nego u prethodnim razdobljima. Na to povećanje upozorava se u medijima i javnosti. Primjerice, novinar portala *Index.hr* Gordan Duhaček ustvrdio je 6. veljače 2022., upravo u vrijeme početka pisanja ovog članka, u komentaru afere vezanih uz HDZ: “Proteklih dana se i nekim iskusnim hrvatskim novinarima čini da jednostavno imamo previše afera i da sve to postaje nemoguće pratiti. A kada se takvo nešto dogodi novinarima, čiji je posao otkrivanje, praćenje i analiziranje afere, onda je tek pitanje kako sve to percipiraju čitatelji“ (index.hr/vijesti/clanak/hdz-je-uspio-nemoguće-proizvode-toliko-afere-da-se-to-vise-ne-moze-pratiti/2337394.aspx).

² Josipa Rimac prvooptužena je 2020. u aferi „Vjetroelektrane“ jer je navodno pogodovala privatnom poduzetniku Milenku Bašiću, a afera još uvijek nema sudski epilog, dok je Rimac odstupila sa svih funkcija i iz HDZ-a.

- ³ Vili Beroš je ministar zdravstva koji je 2021. bio akter u aferi „Cijepi se“. Hrvatsku i svijet pogađa koronakriza, nakon dolaska cjepiva treba organizirati redoslijed cijepjenja za građanstvo, a platforma gdje bi se građani trebali prijavljivati ne funkcionira, međutim bez posljedica.
- ⁴ Gabrijela Žalac bivša je ministrica regionalnog razvoja i fondova Europske unije. Tijekom ministarskog mandata u ožujku 2019. u Vinkovcima u prometnoj nesreći naletjela je na djevojčicu i ustanovljeno je da nema valjanu vozačku dozvolu. Istovremeno, u njezinu je dvorištu fotografiran Mercedes koji je u vlasništvu poduzeća poduzetnika Josipa Stojanovića, koji je od istog ministarstva dobio ugovor o prodaji Mercedesovih autobusa u Splitu. Žalac je smijenjena, a afera još uvijek nema pravni epilog.
- ⁵ Nadan Vidošević kao predsjednik Hrvatske gospodarske komore optužen je 2013. u aferi „Remorker“ za protuzakonito izvlačenje novca. U prosincu 2021. nepravomoćno je osuđen na osam godina zatvora i mora vratiti 35,5 milijuna kuna.
- ⁶ Ministar financija Zdravko Marić u aferi „Agrokor“ optužen je da je 2017. tajno posredovao u pregovorima između Vlade i bivšeg poslodavca Ivica Todorica.
- ⁷ Tomislav Karamarko našao se u aferi „Konzultantica“ u kojoj je optužen da su posredstvom tvrtke njegove supruge Ane Karamarko, Ina i MOL plaćali nepostojeće konzultantske usluge.
- ⁸ Željku Kerumu stavlja se na teret afera „Konoba“, prema kojoj je u jeku pandemije koronavirusa i strogog *lockdowna* u svojoj konobi organizirao zabavu kojoj je prisustvovalo nekoliko splitskih sudaca.
- ⁹ Kolindu Grabar-Kitarović u aferi „Rođendan“ mediji su optužili da joj je 2015. godine tadašnji čelni čovjek hrvatskog nogometa i kasniji optuženik Zdravko Mamić organizirao rođendansko slavlje.
- ¹⁰ Tomislav Tolušić u aferi „Imovinska kartica“ 2019. krivo je upisao kvadraturu svoje kuće u imovinskoj kartici, što je otvorilo niz pitanja o podrijetlu njegove imovine, a kasnije i o državnim subvencijama.
- ¹¹ Andrea Zlatac-Viočić isplaćivala si je u okviru afere „Dnevnice“ 2014. godine naknade za nepostojeća putovanja koje je kasnije vraćala u ratama.
- ¹² U vrijeme trajanja mandata Božidara Kalmete na mjestu ministra mora, prometa i infrastrukture, 2010. otvorena je afera „HAC“ u kojoj ga se tereti da je sa suradnicima podijelio više od 15 milijuna kuna i 850.000 eura iz tvrtki za održavanje i izgradnju cesta.
- ¹³ Marina Lovrić Merzel optužena je u nizu korupcijskih afera dok je bila županica Sisačko-moslavačke županije.
- ¹⁴ Alojz Tomašević, župan Požeško-slavonske županije akter je afere „Obiteljsko nasilje“ 2017., u kojoj ga je supruga optužila za obiteljsko nasilje.
- ¹⁵ Mijo Crnoja imenovan je za ministra branitelja 2016., međutim vrlo brzo u aferi „Stračara“ otkriveno je da je od Grada Samobora dobio zemljište i obvezao se ugovorom da će u roku od tri godine početi graditi kuću ili vratiti zemljište, a nije napravio niti jedno niti drugo.
- ¹⁶ Ivica Škaričić bio je dugogodišnji HDZ-ov gradonačelnik Omiša, a nakon gubitka izbora zaposlen je političkom linijom na mjestu ravnatelja Doma za starije i nemoćne Split u kojem je 2020. u aferi „Starački dom“ zbog prodora koronavirusa umrlo 18 štićenika.

Ne žele biti teret svojoj stranci: komuniciranje političara u Hrvatskoj vezano za...

- ¹⁷ Milan Bandić je 2014. u aferi „Agram“ optužen za korupciju i pritvoren. Kasnije se branio sa slobode.
- ¹⁸ Slavko Linić u aferi „Pomoćnik“ kao ministar financija štitio je svojeg pomoćnika Branka Šegona koji je od HBOR-a dobio kredit od 31 milijuna kuna.
- ¹⁹ Mario Banožić našao se u sukobu interesa 2022. jer je sam sebi na korištenje dodijelio stan od 92 kvadrata. Kao razlog dodjele stana navedena su djeca iako je istovremeno kao ministar državne imovine dobivao naknadu za odvojeni život.
- ²⁰ Lovro Kušćević bio je dugogodišnji načelnik u općini Nerežišća na otoku Braču, a u aferi „Nekretnine“ optužen je za višestruka pogodovanja u raznim nekretninskim poslovima.
- ²¹ Anka Mrak-Taritaš u aferi „Gunja“ optužena je za malverzacije i korupciju u obnovi poplavom stradale Gunje.
- ²² Mirela Holy u aferi „E-mail“ 2012. optužena je za nezakonito zapošljavanje.
- ²³ Željko Sabo u aferi „Podmićivanje“ 2013. pred Županijskim sudom u Osijeku nepravomoćno je proglašen krivim za nuđenje mita vijećnicima HDZ-a u prošlom sazivu Gradskog vijeća Vukovara, Mariji Budimir i Radivoju Đuriću, kako bi prešli na stranu SDP-a i njegovoj stranci osigurali potrebnu većinu za konstituiranje Vijeća. Osuđen je na 1 godinu i 4 mjeseca zatvora.
- ²⁴ Čim je 2016. preuzeo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, ministar Pavo Barišić optužen je za plagiranje čak nekoliko svjetski poznatih autora u svojim tekstovima.
- ²⁵ Župan Matija Posavec osumnjičen je krajem 2021. za primanje mita i pogodovanje pri zapošljavanju. Priznao je sve za što ga se tereti, podnio ostavku i ponovno izašao na izbore u kojima je premoćno pobijedio.

They Do Not Want to Be a Burden to Their Party: Political Communication in Croatia Regarding Corruption and Other Scandals (2010 – 2021)

Dražen Lalić
Marin Galić
Anita Culifaj

ABSTRACT

Various scandals involving politicians and other public officials have been a common occurrence on the Croatian political scene over the last decade. The communication of the actors involved in this awkward moment for them has so far not been the subject of research by social scientists in this area. Due to the great technical development of the media, distinct personalization of communication and other reasons, politicians are more than aware of the importance of their presence in public, which includes crisis communication in certain situations. The paper examines whether there is a common, generally accepted pattern in this communication involving politicians and the media pertaining to their specific habitus, as well as whether the dynamics of the politicians' communication from the beginning of the affair to its public end are predominantly in line with their loyalty to their parties and institutions. The method used within this research is qualitative content analysis. In the period from 2010 to 2021, 35 scandals involving politicians and public officials were analysed (a total of 471 statements), which, in terms of quantity and content, adequately represent the communication of key actors in the scandals. Research has shown that crisis communication takes place over three stages: during the first stage, politicians try to deny the existence of the scandal and their responsibility for it at all costs. In the second stage, they mostly shift the blame, first onto the media, then other actors involved in the scandal, but also political rivals. In doing so, they use personalization in communication and rely on their image. The third stage involves confronting the party in whose favour politicians subordinate their interests. When it comes to that stage, it has been determined that political communication takes place predominantly in accordance with the loyalty to the

Ne žele biti teret svojoj stranci: komuniciranje političara u Hrvatskoj vezano za...

party. The research has also shown that during all three stages of communication, politicians use their capital intensively, notably the social one, in order to suppress accusations, i.e. strengthen their public image and reputation within their parties.

Keywords: scandals, crisis communication, politicians, political communication, habitus, Croatia